

OBRAZI

OB DEVETDESETLETNICI PISATELJA FRANCA S. FINŽGARJA

Devetdeset let življenja — to je v dolgi vrsti teh, ki so se kdaj umetniško ukvarjali s slovensko besedo, kar izjemen dar usode. Patriarhalna leta, ki jih doživlja pisatelj Franc Saleški Finžgar, niso samo visoka starost, marveč pomenijo glede na revolucionarne spremembe v času in okolju tudi poseben življenjski položaj. V vsebini tako dolgega življenja se združuje dvojje različnih vekov, saj so med zadnjimi desetletji prejšnjega stoletja, ko se je izoblikovala Finžgarjeva človeška in umetniška osebnost, in drugo polovico našega stoletja strukturalne razlike v družbeni osnovi, v tempu časa, v tehnizaciji celotne civilizacije. Biti star devetdeset let, pomeni v tem času: biti sodobnik dveh, v marsičem profislovnih stoletij. Tudi to je za človeka, ki iz globine doživlja svoj čas in ga miselno nenehno razčlenja, nekaka izjemnost človeške usode: priznajmo, bolj zanimiva kot pa osebno prijetna.

Finžgar je v memoarski knjigi »Leta mojega popotovanja«, ki jo je dokončal kmalu po svoji osemdesetletnici, povedal marsikaj značilnega o svojem zasebnem življenju, o sodobnikih, s katerimi se je stikal, o dobi, ki jo je preživeljal, in o svojem literarnem delu. S to neposredno izpovedjo je dal vsebini svojega življenja plastično in živo podobo. Druga, posredna Finžgarjeva izpoved pa je seveda njegovo literarno delo, ki bo s sedanjo novo, kritično izdajo (v redakciji dr. Fr. Koblarja) začrtala dokončne poteze njegovi umetniški fiziogonomiji. Vzlic osemu pisateljevemu prizadevanju po brezosebne odnosu do obravnavanih pojavov in oseb ne morejo njegovi prozni spisi zatajiti svojega avtorja. Tudi v tem njegovem delu, pa naj gre za obsežne in ponekod s kar obtežujočo naddrobnostjo izdelane zgodovinske freske iz življenja balkanskih Slovanov, za sodobne družbene in moralne probleme ali za drobne življenjske zgodbe kmečkih ljudi, čutimo sled Finžgarjeve osebnosti, njegovega svetovnega nazora, njegovih reakcij na določeno življenjsko konkretnost z vsemi znamenji časa in okolja, v katerem je pisatelj živel in ustvarjal. Od tod tipično gorenjska atmosfera v Finžgarjevih kmečkih povestih, od tod ponekod nekoliko preidilična domačnost, ki pa je znatno prispevala k razvoju tistega domačijskega zaznamovanega poetičnega realizma, h kateremu so bili nagnjeni zlasti nekateri pripovedniki in pesniki tedanjega dominspetovskega kroga. Od tod pa med drugimi kvaliteta tudi Finžgarjev, dejal bi, kmečko raševinasti jezik, ki sem o njem nekje že zapisal, da očitno kontrastira s Cankarjevim svilenim stilom in jezikom, potekajočim iz zavestnega in poudarjenega umetništva.

Finžgar in Cankar — dva značilna slovenska literarna sopotnika! Samo pet let ju je ločilo, da bi si bila vrstnika; Finžgar sam se nikdar ni štel v ožji krog naše moderne, vendar je tudi v njegovem delu odsevala nova, rahločutnejša umetniška kultura, ki jo je prinesla k nam moderna. V letih, ko sta oba — Cankar in Finžgar — ustvarjala svoje najznačilnejše spise, je bila med njima ne le že ob sebi umevna razlika, ki označuje vsako umetniško individualnost, marveč tudi razlika v samih pogledih na literaturo, pa v intelektualnih in emocionalnih vsebinah, ki sta jih dajala svojim spisom, kakor tudi v stili-

stičnih značilnostih njunega literarnega izraza. Po svojem osnovnem nagnjenju je Finžgar predosem epik, Cankar pa predosem lirik, četudi lahko govorimo o posebni vrsti Finžgarjevega lirizma in o epičnih elementih Cankarjevega dela. To elementarno nagnjenost njune literarne nadarjenosti izraža celo njuna dramatika. V tipološkem smislu bi mogli videti v osnovni nagnjenosti Cankarjevega dela nekaj femininum, pri Finžgarju pa maskulinum slovenskega literarnega stila. Krepko, možato, četudi marsikje idealizirano izpoveduje Finžgar v svojih spisih življenjsko stvarnost, kakor odseva in se presnavlja v njegovi psihi. Tisti del njegovih spisov, kjer je bil najbližji stvarnosti, hkrati pa umetniško najbolj dognan, je ohranil največ mika tudi v naše dni.

Finžgar je prvi izmed pisateljev dominsvetovskega kroga pokazal ne samo deklarativno, marveč tudi s svojim delom, da je literatura, ki hoče biti ljudska (in že Goethe je dejal, da vsaka dobra literatura teži k temu, da bi bila množična), več kot samo pripomoček »za vzgojo odraslih« ali celo predmet kratkočasje. Brez posebnega programskega umetništva je tudi ljudsko povest približal umetniški literaturi. Tako je s svojimi najboljšimi deli, ne meneč se za nazore in potrebe nadrejenih mu cerkvenih krogov, premagal ostanke Mahničeve ozkogledne estetske dogmatike in vsaj zase odpravil pojem tako imenovane katoliške literature. V tem, da je kot pripovednik in dramatik uspešno zblížal ljudstvo in umetnost, je njegov največji prispevek v zakladnico slovenske kulture.

Ne morem si kaj, da ne bi posebej omenil romana »Pod svobodnim soncem«, četudi ne vidim v njem formalnih viškov naše zgodovinske proze. Kakor so nekateri Sienkiewiczovi romani za Poljake in Jiráskovi za Čehe eden prvih prelcev, iz katerih dobiva mlad človek impulze za svojo nacionalno zavest, bi lahko prisodili podobno funkcijo romanu »Pod svobodnim soncem«. Ne toliko za samo slovensko zavest, kolikor za nje emocionalno izpolnitev z zavestjo jugoslovanske skupnosti. Ta roman, ki je knjižno izšel v letu balkanske vojne (1912), je pomagal usmerjati slovensko narodno zavest iz srednjeevropskega prostora v politično skupnost s slovanskim Balkanom. Tako vsaj smo ga občutili zlasti v letih prve svetovne vojne, da nam je bil nekako literarno poživilo in zato pogostejše v rokah kakor prenekatera druga knjiga.

Finžgar, starejši od Cankarja, Župančiča in drugih že pokojnih umetnikov slovenske besede, lahko gleda z retrospektive svojih devetdesetih let z zadoščenjem na dolgo pot svojega življenja. Ves čas je bil čvrsto vraščen v našo zemljo in občutljiv za usodo njenega ljudstva. Ta gorenjski rojak in daljni Prešernov sorodnik je eden najtipičnejših Slovencev, kar jih imamo v literaturi, s svojimi vrlinami in slabostmi vseskozi naš človek.

Patriarh slovenske besede še vedno poseda med knjigami in ni še odložil peresa. Ne more. Nekaj let po osemdesetletnici, ko sem mu pisal v zvezi s svojim predgovorom za novo srbsko izdajo romana »Pod svobodnim soncem«, je v odgovoru strnil svoje občutje v latinski stavek: »Post octoginta labor est dolor.« Zdi se, da se je celó v teh visokih letih Finžgarjeva ustvarjalna radost pomirila z bolečinami, ki jih povzroča breme Časa in posamezni utrinki pričujejo vsemu navkljub, da je častitljivi nestor še vedno v stiku z vsem našim življenjem.

Med nami je in naj bi ostal tja do skrajne meje življenja!

Božidar Borko